

УДК 008.316.347]:355.1(47+57+477)

ПОНОМАР ЛЮДМИЛА

кандидатка історичних наук, старша наукова співробітниця відділу «Український етнологічний центр» Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України

PONOMAR LIUDMYLAa Ph.D. in History, a senior research fellow at the *Ukrainian Ethnological Centre* Department of the NAS of Ukraine Maksym Rylskyi Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology**Бібліографічний опис:**Пономар, Л. (2022) Два світи культурної спадкоємності. *Народна творчість та етнологія*, 2 (394), 73–81.Ponomar, L. (2022) Two Worlds of Cultural Succession. *Folk Art and Ethnology*, 2 (394), 73–81.

ДВА СВІТИ КУЛЬТУРНОЇ СПАДКОЄМНОСТІ

Анотація / Abstract

Війна Росії проти України показала терористичне обличчя окупантів, їхні варварські «цінності», світогляд вандалів. Окупанти впроваджують стратегію знищення української ідентичності, духовної спадщини українців. Водночас героїзм нашого народу в боротьбі за незалежність згуртував увесь цивілізаційний світ. Самоорганізація українців в обороні своєї землі засвідчила їх громадянську зрілість. Це є феноменом українського суспільства, що ставить перед науковцями важливе завдання його розкриття. У статті розглядаються різні фактори, які його пояснюють. На думку авторки, в Україні на початку XXI ст. велике значення мали позитивні явища в розвитку народної культури, пов'язані з процесами самоідентифікації та самовизначення. Це, зокрема, виразно простежується за матеріалами вивчення відродження традиційного вбрання та поширення народного стилю, що безпосередньо має стосунок до національного піднесення в період Помаранчевої революції та Революції гідності. Народний одяг завжди був важливим маркером національної ідентифікації, однак у час війни 2014 року, розв'язаної Росією, використання народного вбрання стало виявом активної позиції носіїв у захисті національного суверенітету. Названі процеси показують, що для розвитку кожного суспільства одним із визначальних факторів є традиційна культура. За матеріалами інтернет-ресурсів, а також на основі опитувань у статті розглядаються світоглядно-психологічні та ментальні характеристики росіян-окупантів та українців. Вони засвідчують наявність двох протилежних світів: світу рабів і світу вільних громадян. Акцентовується значення наукових досліджень гуманітарних наук для спростування фальсифікацій путінськими політиками культурної спадщини українців, прямої спадкоємності Київської держави, безперервної традиції.

Ключові слова: самоорганізація, спадкоємність, денацифікація, народна культура, ментальність, традиція.

The war of Russia against Ukraine has shown the terrorist face of the occupants, their barbaric values, the worldview of the vandals. The occupants are pursuing a strategy of destruction of Ukrainian identity and the spiritual heritage of Ukrainians. At the same time, the heroism of Ukrainian people in the struggle for independence has united the entire civilized world. The self-organization of Ukrainians in the defense of their land has assured a maturity of the civil society. This is a phenomenon of Ukrainian society, which forms an important issue for the scientists to study.

Various factors explaining it are considered in the article. In the authoress opinion, positive phenomena in the development of folk culture associated with the processes of self-identification and self-determination are of the great importance in Ukraine at the beginning of the 21st century. In particular, it can be seen clearly after the materials of study of the revival of traditional clothing and the spread of folk style in everyday life, connected directly with the national raising during the Orange Revolution and the Revolution of Dignity.

Folk clothing has always been an important marker of national identification, but during the war of 2014, started by Russia, the use of folk costumes becomes a manifestation of the bearers' active stand in the national sovereignty defence. These processes show that traditional culture is one of the determining factors for the development of every society.

The worldview, psychological and mental characteristics of the Russian occupants and Ukrainians are considered after the materials of Internet resources and surveys. They confirm the existence of two opposite worlds: the world of slaves and the world of free citizens. The importance of scientific research in the humanities for the refutation of the falsifications of Ukrainian cultural heritage, the direct succession of the Kyiv state, and the continuous tradition by Putin's politicians is emphasized.

Keywords: self-organization, succession, denazification, folk culture, mentality, tradition.

У своїй доктрині окупанти проводять стратегію знищення української ідентичності, духовної спадщини українців. Водночас героїзм нашого народу в боротьбі за незалежність згуртував увесь цивілізований світ. «Змінити свідомість сучасних українців» – таку «найважливішу мету» геноциду українців назвав голова Ради безпеки Росії Дмитро Медведєв [9]. Український народ демонструє самовідданість, жертвність, героїзм, незламність у захисті Батьківщини. Самоорганізація українців в обороні своєї землі засвідчила зрілість громадянського суспільства. Це є феноменом, що ставить перед науковцями важливе завдання щодо його розкриття. Мотивація – головна зброя українців, готових до захисту своєї Батьківщини. Таке демонструють навіть діти. 12-літній Єгор Петрусенко впевнений у перемозі українців: «Знаєте, чому ми переможемо? Бо ми на своїй землі...» (ПЕ).

Одним із актуальних завдань гуманітарних наук є дослідження проблеми зв'язку ментальності народу та розвитку держави. Рашистські ідеологи розуміють зв'язок народної культури й національної самосвідомості. Недаремно колишній помічник президента Росії Владислав Сурков серед своїх цинічних заяв про силовий примус до «братерства» проголосив, що «України немає, є українство», яке виникло на «захопленні етнографізмом» [20]. Тобто вироблена віками спадщина українського народу, що формувалася і творив культуру на цій слов'янській землі, – це все «етнографізми». Однак російські науковці, мовознавці, історики, етнологи знають, що наша мова, історія, наша традиційна культура – народне будівництво, вбрання, вишивка, ткацтво, народні страви, напої, сімейні й календарні обряди, наші пісні й танці – усе це різні світи з Росією, з її культурою. Але вони мовчать, аби уникнути терору, або ж

повністю підтримують варварську політику Росії, бо самі заражені великодержавним шовінізмом. Одна з відомих російських етнологинь, яка неодноразово здійснювала експедиції на Полтавщину, записувала весільний обряд і була вражена його регіональним розмаїттям, на моє обурення щодо захоплення Криму у 2014 році дуже впевнено, переконана у своїй правоті заявляла: «Крым всегда был форпостом России». Незворушно мовчала, коли я їй заперечувала, що історія та культура кримських татар, їхні пам'ятки, назви гір, річок, населених пунктів на півострові – усе пов'язане з історією та культурою цього народу. Так само промовисто не відповідала на питання: «А Донецька, Луганська області?» (там уже йшли бої), бо це для неї теж «форпост России». Безперечно, у Росії є науковці, котрі не підтримують політики Путіна, однак вони спромоглися лише сказати: «Мы вам сочувствуем». Тому російська наука загалом готова до великих фальсифікацій нашої історії. Українські вчені з повагою ставилися до постаті М. І. Толстого та його школи – більша частина їхніх праць була присвячена Поліссю, дослідженню назв традиційної культури, бо саме із цією територією вони пов'язували формування прабатьківщини слов'ян. І не лише Полісся, вони так само вивчали Карпати. Це були справжні вчені, для яких на першому місці була об'єктивна правда інтерпретація. Але це вже в минулому. Тепер історики, підтримуючи Путіна, обґрунтовують тезу, що Росія – спадкоємиця Київської Русі, «лише Росія є втіленням оригінальної культурної та релігійної спадщини Русі» [1]. Вони знову відроджують радянську концепцію про Київську Русь з давньоруською народністю зі спільною територією та мовою. З'явилася нова теза у виправдовуванні війни росіянами: «Ми на своїй землі». Для путінської Росії Київська Русь та Росія – це одне поняття.

«Але Київ, який виходить зі сфери впливу російської державності, підриває імідж Росії як країни з тисячолітньою історією та колицьки православ'я. Тож Кремль робить усе, аби “повернути” Україну в “руській мір”» [1]. Проте наукові факти спростовують цю фальсифікацію [14]. Не втрачають актуальності в цьому контексті й напрацювання етнологів, зокрема висновки українського вченого Я. Прилипка, до яких укотре звертаємося, коли йдеться про історичну та культурну спадкоємність українців. Учений звернув увагу на співвідношення етнографічних ареалів поширення народного одягу з ареалами розселення племен періоду Київської Русі, спираючись на аналіз карт, складених до «Історико-етнографічного атласу». П. Прилипка зробив дуже важливий для етногенетичних досліджень висновок про те, що ареал крою сорочки з поликами, пришитими по основі, лягає на етнічну територію літописних сіверян, поширюючись за її межі до півдня – сходу (шляхи пізніших колонізаційних потоків), із заходу – півночі накладається на ареал сорочки з поликами, пришитими по пітканню, переважаючої на землях літописних деревлян [17, с. 15]. За картою, що відображає колір і розташування орнаментації жіночих сорочок кінця ХІХ – початку ХХ ст., учений підсумовує, що ареали колористики вишивок на жіночій народній сорочці збігаються із загальноетнографічним зонуванням України [17, с. 17–18]. Дослідник звернув увагу й на те, що одноколірність на Лівобережжі утворена вишивкою білими нитками («біллю»), ареал якої тяжіє до сіверської землі; червона одноколірність (волинське занизування), змінюючись у напрямі до Поділля, Галичини, – до літописних волинян. Такі самі висновки про формування регіональних мовно-культурних традицій українців Полісся на землях волинян, деревлян окреслені у працях Л. Аркушина [2], О. Євтушка [8], Л. Пономар [15]. Автори підкреслили зв'язок диференціації культури з давніми етнічними угрупованнями на цій території. Виділена межа між Західним та Середнім Поліссям у межиріччі Стоходу і Стиру проходить близько до межі

між середньополіськими та західнополіськими говірками, визначеної в Атласі української мови [3]. Ця межа за картографуванням назв і реалій у басейні Стиру накладається на антропологічні області (волинський тип), позначені В. Дяченком [7], уточнені новими даними у праці С. Сегеде [18, с. 712]. У висновках авторів наголошено, що територія давніх волинян, деревлян у подальшому входженні до різних територіальних об'єднань зберігає генетичну тяглість. І це виявляється у виокремленні певних рис у різні історичні періоди – часів Київської Русі, Володимир-Волинського князівства, Литовської держави, Польщі, Росії, у слідах найдавніших контактів, міграцій. Атлас української мови так само показує, що диференціація українських діалектних зон пов'язана з їх формуванням на землях давніх племен – полян, деревлян, уличів, тиверців та ін. [10]. Тобто на прикладі дослідження культури діалектних зон, українських етнографічних регіонів чітко простежується пряма спадкоємність, безперервна традиція, яку хочуть сфальсифікувати путіністи. Українську ж історію та культуру ідеологи рашизму називають «міфами». Однак про різні культури свідчать російські атласи одягу, житла («Русские. Историко-этнографический атлас» (Москва, 1967. 360 с.), «Словарь русских народных говоров» (Ленинград, Санкт-Петербург, 1965–2021, 52 вып.) та різні регіональні словники, їхні пісенні збірники тощо. Історія Росії – загарбання і знищення багатьох народів. Росіяни мають краще знати, скільки корінних сибірських народів зникли або розчинилися. Згадуючи окупацію Мотижина, історик і політик Роман Безсмертний (його думки є досить значимими для етнологів) зазначає, що серед окупантів була лише одна особа «європейського типу», «решта – татари, башкири, мордвини, марійці, буряти». Далі він зауважив: «Я їх дуже швидко прочитав, бо я служив з ними. Їхня мова російська пересіяна місцевими діалектами... При цьому я питаю мордвинів, марійців: “Хто ви?”, а вони відповідають: “Русские”. – “Откуда?” – “С Казани”. – “И вы русские?” – “Ну, татары”

[13]. Тобто вони вже є щось проміжне, як казали в селі Яблунівка Макарівського району, – «покручі». Це і є «денацифікація» в дії.

Сьогодні вони демонструють культурну, освітню відсталість, виявляють себе як кати, злодії, гвалтівники. Таке виродження показали, наприклад, окремі військові бурятської національності. У селі Андріївка Бучанського району на Київщині, що перебувало під окупацією, де зруйновано 50 % будівель і офіційно вбито 22 людей, окупанти крали все: постільну білизну, одяг, велосипеди. «Прямо, дікарі якісь. Вони кажуть: “О, у них ще й газ єсть”. “Ще й асфальт є в селі!”. У нас вулиця така красива була... Сволота така. Щоб він здох, цей Путін. Там були і бурати цеї, кадри, так вони здевалися з людей. В туалет в хаті ходили, де жили. Все перевернули догори ногами. Дікарі якісь. Такі ізверги, що хай Бог милує!» [19]. Навіть ті, хто пам'ятає Другу світову війну, вражені звірствами російських окупантів: «Я Другу світову застав. Хоть мені в кінці вже... Хоть чотири роки, но я пам'ятаю, що німці в нас жили, нас не чіпали. Корова в нас була, свині були... В нас було забезпечення, тилові війська. В нас нічого не тронули, хата була, дерев'яна була, – ціла. І ми жили так. Но такого звірства, як оце, не пам'ятаю... Багато країн проїхав, но такого горя, як оце нарobili нацисти рускіє, фашисти, хуже Гітлера, в десяткі раз. Путін – ето последня сволоч мірова. Мірова. Весь мір нас захищає, а ета сволоч нас освободять приїшла... Шо ж воно освободжає? Ето зверйо... Там народ такій же поганий, як і сам Путін, раз підтримує 89 процентов» [19].

В українській культурі завжди вчили моральності, людяності. Жителька села Весела Слобода Марія Федоненко згадувала розмову з матір'ю, яка давала настанову своїм дев'ятьом дітям: «Мамо, чого ви так переживаєте, що ми щось не так скажем людям, образимо чи зробимо не так?» – «Мати привела в світ дитя і дала йому добре серце, чисту совість і світлу душу. І я так боюсь, щоб ви не стали на поганий шлях, щоб люди не сказали, дивлячись вам вслід:

“Яка сука привела таку дитину?”» (ФМО). На Західному Поліссі є навіть слово «долюдний» за добре, відкрите ставлення до людей. Чи мають росіяни таку ментальність, таку мораль? Російський національний сучасний код пишуть сини-вбивці, що стирають (благословенні своїми матерями) із землі міста і села. Де міста Щастя, Волноваха, Маріуполь, Буча, Ірпінь, Макарів, Ясногородка? Що зробили з Луганською, Донецькою землею, Черніговом, Сумами, Ахтиркою, Конотопом, селами по трасі в Броварському районі, у Чернігівській, Сумській областях? Росія реалізує всі 14 ознак «фашизму» за Умберто Еко [12]. Сказати точніше – нацизму.

Народна культура – один із важливих чинників формування національного менталітету, який в українців та росіян виявився цілковито протилежним. Нерозуміння того, що як би не душили народ, є етнічний код, «етнічна ніша», механізм передачі етнічної традиції як закономірний хід історії [5]. Та звертаючись до «кадебістського», сталінського режиму, росіяни прагнуть зупинити цей процес, знищивши народ. «Захоплення етнографізмом»... Україна у своїй історії, попри входження століттями до інших держав, зберегла в говірках питому українську основу. Наші пісні в різноманітті мелодій, ритмів, манері виконання – українські. Прикметно, що в радянський період нав'язувався міф вихідцям із різних сіл України, носіям діалектного розмаїття, що українська мова «не літературна», «не чиста» й тому потрібно розмовляти російською. Особливо це часто стверджували вихідці з Росії. Одна з таких представниць (щоправда, після Революції гідності виїхала до Росії), яка купила мальовничу хату у Вінницькій області, сказала про чудову подільську говірку мешканців: «Ето не чистий українській язык. Ето смесь польського і...». Проте була здивована, що в Росії є різочі відмінності в народних говорах росіян: вологодських, костромських, псковських, володимиро-поволзьких, рязанських та ін. Та чи багато росіян, що ратують за «руській мір», знають особливості своєї рідної культури,

які докорінно відрізняють їх від української, від наших говірок – поліських, волинських, слобожанських, наддніпрянських, подільських, наддністрянських, гуцульських, лемківських тощо, які сформувалися на нашій землі, як і особливості етнографічних регіонів, на яких зростала наша мова, пісня, наша колицька, різноманітна народна архітектура. Ще одна жителька Києва, зрощена на російському шовінізмі, після 1991 року в незалежній Україні побачила теж, як і окупанти, націоналістів, бо з'явилися назви вулиць та газети українською, тому й виїхала до рідної Твері, не пожалівши сина, який народився тут і вважав себе киянином. Ксенофобія, як писав Умберто Еко, це знак інакшості: «Незгода – це ще й знак інакшості. Фашизм зростає і шукає консенсусів, експлуатуючи природжену боязнь іншорідного» [12]. Атмосфера ксенофобії пронизує російське суспільство. Уже та обставина, що «російські патріоти» називали українських супротивників «російської весни» «жидобандерівцями», характеризує особливості їх менталітету. Показовою є стаття «Что Россия должна сделать с Украиной?» російського політехнолога Тимофія Сергійцева, спрямована на знищення України як держави. Автор закликає до етноциду українців, терору, репресій, примусових робіт, асиміляції [21]. Однак після розпочатої росіянами війни в Україні зменшилася кількість людей, що мислили радянськими категоріями. «Денацифікація» інспірувала дерусифікацію. Один переселенець із Харкова, здається, у Львові сказав, що у 2014 році йому було однаково, який прапор, просто тоді підтримав, бо стояло питання свободи. Проте зараз для нього вже стала важливою боротьба за прапор як символ держави. В основі всіх цих змін – демократичний шлях України.

Що протиставили українці? Цінності громадянського суспільства, тісно пов'язані з їхнім світоглядом, де не було поклоніння царю-батюшці, а творилися демократичні засади співжиття. У цьому контексті є важливими думки Романа Безсмертного про два

протилежні світи, які він бачив в окупованому Мотижині, про різній устрій сільських громад у Росії та в Україні: «От вони мене ставили до стінки розстрілювати і вимагали сказати, хто “в селі цар”... Я переходив на російську і питав: “А что вы имеете в виду?” – “А кто князь?”. І коли вони десь на третій день зрозуміли, що ми говоримо на різних мовах, то вони пояснили: “Ну вот у нас, я когда приезжаю в село, я знаю, кто его держит”. Відповідаю: “Вы понимаете, что вы находитесь в Украине и здесь нет хозяина, здесь все живут равной жизнью?”. Вони потрапили в систему координат, де немає царя й підлеглого. Але вони не розуміли і перли, перли на мене. Тоді кажу: “Вы не понимаете, что здесь друг друга послать могут?”. От в таких випадках було видно, наскільки ми різні. І треба було докопатись, що вони вкладають у ці речі. Бо я потім спитав у своїх, а хто у нас тут цар, і мені всі назвали різних людей, включно з одним прізвиськом» [13]. Російська пропаганда вирізняється «винайденням» неологізмів на кшталт «бандерлогі» та «правосекі», які створюються саме за канонами нацизму. І все це освячує московська церква. Як більшовицька влада знищувала церкви, тепер московська церква злилась в єдиному пориві з путінським режимом на знищення українців і української Церкви.

Сьогодні народи Європи, Америки, Канади, усього світу допомагають нам відстояти свободу. У цій великій допомозі важливим став обраний Україною шлях демократичних перетворень, на якому дуже значимою була роль також народних традицій у міжкультурному діалозі. Національне піднесення в період Помаранчевої революції, Революції гідності позначилось на розвитку позитивних явищ: зростанні інтересу до народної культури, її розвитку, пов'язаному з процесами самоідентифікації та самовизначення населення. Зокрема, у цьому контексті можна говорити про феномен цього періоду – колективну участь широких кіл населення у відродженні та пропагуванні народного одягу. Традиційне вбрання стало частиною молодіжної куль-

тури й увійшло в широкий вжиток населення України, незалежно від національності. Вишита сорочка стала символом незалежності нашої держави. Ще раз варто наголосити на значенні ґрунтовної статті «Національний стиль в одязі як вираз національної самосвідомості» О. Матюхіної, яка показала роль народного вбрання, національного стилю як виразу національної самосвідомості, національної ідентичності в Україні та інших країнах [11]. Авторка наголошує на взаємозв'язку розвитку національної самосвідомості в XIX–XX ст., підйому національно-визвольної боротьби за створення суверенних держав в Європі з процесами відродження народних костюмів, появи національного стилю в моді. Так само народне вбрання українців стало символом у згуртуванні нашого народу в період піднесення, що поєднувалось із дотриманням національних традицій. Це все стало ознакою різких змін у самоорганізації суспільства, патріотизму, змін свідомості. Чи злякало це путінську владу? Безперечно. Медведєв говорить про зміну свідомості, бо розуміє цю силу українців. Але він та інші російські політологи не беруть до уваги, що вся наша історія – це боротьба за свободу. Більшовики потопили в крові УНР, але змирилися з існуванням УРСР, щоб втримати владу. Та як довго була «вільна» Україна? Голод і репресії, знищення інтелігенції – націоналістів, а далі 60-ті, 70-ті, 80-ті роки XX ст. – і все боротьба з націоналізмом. Те, що тепер називається «денацифікацією». Путінська Росія не зможе «змінити свідомості українців», викоринити громадянський дух, бо він живе в кожному, навіть невеликому селі. Про бажання селян мати вільну, не радянську союзню республіку Україну свідчать розповіді, зокрема про надію звільнитися від радянської влади на початку війни, коли «совети» пішли із села, а німці ще не зайшли. По селах Макарівського району Київської області ходили патріоти із Західної України, збирали мешканців, закликали будувати вільну Україну, поширювали листівки. У Веселій Слободі така сходка була в хаті Паламаря Крисана Оверковича. Про це згадував його син, у той

час 16-річний Г. Пономар: «Наверно, це УПА було врем'я, бо Бандера ж в то врем'я сидів. Ще один мене після війни... начав протів нього виступать. Так я говорю: "Так он же сидів в концлагері..." – «Нет, он не сидів в концлагері". Я говорю: "З тобою нема чого балакать..." От із этого села, ну там я не знаю, скільки їх чоловік було, наверно, з десяток, може більше, збори проводили тут у нас, у цій хаті. І хлопців молодих було багато. Ну, вони вже померли... І от так один после війни каже: "Хорошо, шо не доложили на нас"... А то був один, шо приходив в Козічанку і сюди, із Западной он сам. А потом німці їх запретили. І тут тоже почали німці... Прийшов, уже німці захватили території, прекратилося, потому шо їх... (коли прийшли німці, вони організували у Бишеві підпільний осередок)» (ПГК).

Події на Донеччині, Луганщині у 2014 році спровокували відновлення радянської політики творення цінностей тогочасної системи, зокрема національної політики, формування «советського человека», фальсифікації історії. Саме на ці цінності, на їх відновлення спирається Росія, додаючи нові складові – церкву, а також «особливість», «винятковість» російської культури, яку треба засвоювати всім підлеглим народам, у якій треба асимілюватись і зникнути [6]. Росія стала спадкоємцем радянської політики терору, сталінізму, де немає місця людяності. Тому навіть у порівнянні з ними окупанти Другої світової війни у спогадах очевидців виглядають людянішими: «От скажіть, є прощення цьому Путіну... Макарова вже нема.. Все розбито». – «Да й Бишев тоже розбито. Там понимаеш... там були... тії ж... лікарня була... там же ж була... і ції... міліція була.. Це ж, наверно, бомбили. Всьо розбили. Там осталось кілька хат». – «Чи німці так розбивали все у селі?» – «Не, не, не... Вони нічого не трогали... Німці нічого не трогали в нас... Наоборот, вони так обращалися в нас... Як ото своє... А Путин... шо Путин... ненормальна... Німці вопше до людей односились хорошо. Оце ж як заїхали ноччу вони, німці, а тоді ж уже раненько повиходили всі сусіди,

а тії... ревуть... корови, уже хочуть на поле... Амати: "Шо робить з цією скотиною?" – "Реве, не може..." А німець каже: "Мамка мамка, "муму" можна на пасовисько десь вести... гнать на пасовисько". Мати каже: "А це?" (Ну, вощем, міни стоять). – "А ми щас уберьом, а ми щас уберьом". Це було при німцях» (ЛВВ). Прикметно, що німецьку мову жінка передає російською, поб'єднуючи загарбників.

Це біда України – жити поруч з таким страшним ворогом, який упродовж століть руйнує і вбиває. І це місія її народу – зупинити тепер, як і раніше, навали російських варварів, об'єднуючи весь демократичний світ проти рашистів. Дуже точно про них сказав Роман Безсмертний: «Я не можу так

порівнювати, але можу, як історик, на основі документів. І можу сказати, що це орда. І все це нагадує, як Калита, Боголюбський приводили орду на Київ, на Русь. Ось це копія. Це люди іншого рівня цивілізації, іншого рівня культури» [13]. Не можна залишити поза увагою пророчі слова Я. Прилипка, що всі «оті кочові хвилі, що котилися з Азії в Європу, здебільшого розбивалися і гасли саме на території лісостепової та степової частини України і Балканського півострова» [16, с. 58]. У цьому контексті важливим є вивчення проблеми зв'язку ментальності народу та розвитку держави, становлення громадянського суспільства, що, власне, демонструють сьогодні українці.

Список інформаторів

ПЄ – Петрусенко Єгор, 2010 р. н. Записала Л. Пономар 21 квітня 2022 р. у с. Весела Слобода Фастівського р-ну Київської обл.

ФМО – Федоненко Марія Омельківна, 1943 р. н. Записала Л. Пономар у с. Весела Слобода Макарівського р-ну Київської обл. у 2022 р.

ПГК – Пономар Григорій Крисанович, 1926 р. н. Записала Л. Пономар у с. Весела Слобода Макарівського р-ну Київської обл. у 2015 р.

ЛВВ – Лукаш Віра Василівна, 1928 р. н. Записала Л. Пономар у с. Весела Слобода Макарівського р-ну Київської обл. 19 березня 2022 р.

Джерела та література

1. Альтернативна історія: як Росія прагне анексувати Київську Русь. URL : <https://spravdi.gov.ua/alternatyvna-istoriya-yak-rosiya-pragne-aneksuvaty-kyuyivsku-rus/>. Альтернативна історія: як Росія прагне анексувати Київську Русь. URL : <https://spravdi.gov.ua/alternatyvna-istoriya-yak-rosiya-pragne-aneksuvaty-kyuyivsku-rus/>.

2. Аркушин Г. Л. Атлас мисливської лексики Західно-Полісся. Луцьк : Вежа, 2008. 410 с.

3. Атлас української мови : в 3 т. Київ : Наукова думка, 1984. 498 с.; 1988. Т. 2. 520 с.

4. Балушок В. Етногенез українців. Київ : Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського, 2004. 232 с.

5. Балушок В. Українська етнічна спільнота: етногенез, історія, етнімія / [відп. ред. Г. Скрипник]. Біла Церква : Видавець О. В. Пшонківський, 2008. 304 с. : іл.

6. Дубровський Д. «Традиционные ценности» – идеологическое оружие современной России. URL : <https://russian.eurasianet.org/традиционные-ценности-идеологическое-оружие-современной-россии>.

7. Дяченко В. Д. Антропологічний склад українського народу: порівняльне дослідження народів УРСР і суміжних територій : монографія. Київ : Наукова думка, 1965. 127 с.

8. Євтушок О. М. Атлас будівельної лексики Західно-Полісся. Лексичний атлас. Рівне, 1993. 134 с.

9. «Изменить сознание нынешних украинцев и построить Евразию» – Медведев назвал важнейшую цель оккупантов. URL : https://enovosty.com/news/news_society/full/504-izmenit-soznanie-nyнешnih-ukraincev-i-postroit-evraziyu-medvedev-nazval-vazhnejshuyu-cel-genocida-ukrainskogo-naroda.

10. Матвіяс І. Г. Українська мова і її говори. Київ : Наукова думка, 1990. 161 с.

11. Матюхіна О. А. Національний стиль в одязі як вираз національної самосвідомості. URL : www.gidnamoda.com.ua.

12. Міщенко М. Звичайний фашизм. URL : <https://uain.press/articles/zvichajnij-fashizm-720457>.

13. Ніколаєнко Т., Кузьменко Є. Роман Безсмертний: Вони мене ставили до стінки розстрілювати і вимагали сказати, «хто в селі цар». URL : <https://sensor.net/ru/b3341350>.

14. Півторак Г. П. Походження українців, росіян, білорусів та їхніх мов. Міфи і правда про трьох братів слов'янських зі «спільної колиски». Київ : Академія, 2001. 152 с. ; 2-ге вид., доп. Київ : Арістей, 2004. 180 с.

15. Пономар Л. Народний одяг Правобережного Полісся середини XIX – середини XX ст. Історико-етно-



Руйнування
центру села Бишів
Фастівського р-ну
Київської обл.
Березень 2022 р.
Світлина Л. Пономар

графічний атлас. Словник. Київ : Бізнесполіграф, 2015. 268 с. : іл.

16. Прилипка Я. П. Етнокультурні зв'язки болгар і східних слов'ян. Київ, 1964. 134 с.

17. Прилипка Я. П. Український народний одяг як джерело вивчення етнічної історії. *Народна творчість та етнологія*. Київ, 1971. № 5. С. 10–19.

18. Сеґеда С. П. Антропологічний склад українського народу. Етногенетичний аспект. Київ, 2001. 254 с. : іл., табл.

19. Селище Андріївка майже повністю зруйноване окупантами. URL : [https://www.youtube.com >watch](https://www.youtube.com/watch).

20. Сурков заявив, що «України немає» і що для Донбасу бути в ній – «приниження»... URL : <https://www.pravda.com.ua/news/2020/02/26/7241702/>.

21. Що Росія має зробити з Україною? URL : https://uk.wikipedia.org/wiki/Що_Росія_має_зробити_з_Україною%3F.

References

1. *Alternative History: How Russia Aspires to Annex Kyivan Rus* [online]. Available from: <https://spravdi.gov.ua/alternatyvna-istoriya-yak-rosiya-pragne-aneksuvaty-kyuyivsku-rus/> [in Ukrainian].

2. ARKUSHYN, Hryhorii. *Atlas of Hunting Vocabulary of Western Polissia*. Lutsk: Tower, 2008, 410 pp. [in Ukrainian].

3. MATVIYAS, Ivan, editorial board's chairperson. *Atlas of Ukrainian Language: In Three Volumes*. Kyiv: Scientific Thought, 1984, vol. 1, 498 pp.; vol. 2, 1988, 520 pp. [in Ukrainian].

4. BALUSHOK, Vasyl. *Ethnogenesis of Ukrainians: A Monograph*. Kyiv: Maksym Rylskiy Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology, 2004, 232 pp. [in Ukrainian].

5. BALUSHOK, Vasyl. *Ukrainian Ethnic Community: Ethnogenesis, History, Ethnonymy*. Hanna SKRYPNYK, ed.-in-chief. Bila Tserkva: Bookmaker O. V. Pshonkivskiy, 2008, 304 pp.: ill. [in Ukrainian].

6. DUBROVSKY, Dmitry. «Traditional Values» – an Ideological Weapon of Modern Russia [online]. Available from: <https://russian.eurasianet.org/традиционные-ценности-идеологическое-оружие-современной-россии> [in Russian].

7. DIACHENKO, Vasyl. *Anthropological Structure of Ukrainian People: Comparative Analysis of the Ukrainian SSR Nations and Adjacent Territories: A Monograph*. AS of Ukrainian SSR, Maksym Rylskiy Institute of Art Studies, Folklore and Ethnography. Kyiv: Scientific Thought, 1965, 127 pp. [in Ukrainian].

8. YEVTUSHOK, Oleksii. *Atlas of Building Vocabulary of Western Polissia. Lexical Atlas*. Rivne, 1993, 134 pp. [in Ukrainian].

9. "To Change Consciousness of Modern Ukrainians and Build Eurasia" – Medvedev has Denoted the Most Important Aim of the Occupants [online]. Available from: https://enovosty.com/news/news_society/full/504-izmenit-soznanie-nyeshnix-ukraincev-i-postroit-evraziyu-medvedev-nazval-vazhnejshuyu-cel-genocida-ukrainskogo-naroda [in Russian].

10. MATVIYAS, Ivan. *Ukrainian Language and Its Dialects: A Monograph*. AS of Ukrainian SSR, Oleksandr

Potebnia Institute of Linguistics. Kyiv: Scientific Thought, 1990, 161 pp. [in Ukrainian].

11. MATIUKHINA, Oleksandra. *National Style in Clothing as an Expression of National Self-Consciousness* [online]. Available from: www.ridnamoda.com.ua [in Ukrainian].

12. MISHCHENKO, Mykhailo. *Ordinary Fascism* [online]. Available from: <https://uain.press/articles/zvichajnij-fashizm-720457> [in Ukrainian].

13. NIKOLAYENKO, Tetiana, Yevhen KUZMENKO. *Roman Bezsmertnyi: They have Put Me to the Wall to Shoot and Demanded to Say «Who is the King in the Village»* [online]. Available from: <https://censor.net/ru/b3341350> [in Ukrainian].

14. PIVTORAK, Hryhorii. *The Origin of Ukrainians, Russians, Belarusians and Their Languages: Myths and Truth about Three Slavic Brothers from the «Common Cradle»*. Kyiv: Academy, 2001, 152 pp.; 2nd ed., supplemented. Kyiv: Aristei, 2004, 180 pp. [in Ukrainian].

15. PONOMAR, Liudmyla. *Folk Clothing of the Right Bank Polissia of the Mid 19th – Mid 20th Centuries. Historical and Ethnographic Atlas. Vocabulary*. Kyiv: Biznespolihraf, 2015, 268 pp.: ill. [in Ukrainian].

16. PRYLYPKO, Yakiv. *Ethnocultural Relations of Bulgarians and Eastern Slavs*. Kyiv, 1964, 134 pp. [in Ukrainian].

17. PRYLYPKO, Yakiv. Ukrainian Folk Clothing as a Source of Ethnic History Studying. In: Oleksiy DEY, ed.-in-chief, *Folk Art and Ethnography*. Kyiv, 1971, no. 5, pp. 10–19 [in Ukrainian].

18. SEHEDA, Serhii. *Anthropological Structure of Ukrainian People. Ethnogenetic Aspect*. Kyiv, 2001, 254 pp.: ill., tables [in Ukrainian].

19. *The Village of Andriyivka is Almost Completely Destroyed by the Occupants* [online]. Available from: [https://www.youtube.com >watch](https://www.youtube.com/watch) [in Ukrainian].

20. *Surkov has Stated that «There is no Ukraine» and that It is a «Humiliation» for Donbas to be in It...* [online]. Available from: <https://www.pravda.com.ua/news/2020/02/26/7241702/> [in Ukrainian].

21. *What Should Russia do with Ukraine?* [online]. Available from: https://uk.wikipedia.org/wiki/Що_Росія_має_зробити_з_Україною%3F [in Ukrainian].